

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УЧНЯ

О. О. Акименко, О. І. Буличова, І. М. Сидоренко, Луганський національний педагогічний
університет ім. Т. Г. Шевченка, ЗШ № 5, м. Луганськ

Визначальною у створенні демократичного суспільства є людина, але не просто як представник біологічного виду, а людина розумна, активна, спроможна відповідати за свій вибір і життя, приймати конкретні рішення і відповідати за них. Стрижнем освіченості ХХІ століття є відповідальна особистість, яка здібна до самоосвіти й саморозвитку, вміє застосовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання життєвих проблем, критично мислить, переосмислює різноманітну інформацію, прагне до гармонійного життя й творить його.

Людина освічена — це та, яка розуміє суть подій, вміє визначати причинно-наслідкові зв'язки й самостійно організувати власну діяльність на підґрунті раніше набутого досвіду; переносити напрацьований досвід у будь-яку ситуацію життя й одержувати позитивний результат, залишаючись при цьому максимально адаптивною до умов сучасності.

Модель людини майбутнього найперше включає в себе активну життєтворчість, підґрунтям якої є високорозвинений мозок, досвід напрацьованого попередніми поколіннями й інтегрованого в суб'єктний досвід особистості, а також здібності повно й гармонійно реалізовувати всю розмаїтість особистості на підставі набутого досвіду.

Досить мудро суть людини визначив М. С. Коган, звернувши увагу на те, що людина визначається за тим, що вона знає, цінує, що і як створює, з ким і як спілкується, які має потреби і як їх задовольняє. [5, с. 191]

Дитина як формотворча особистість багато в чому визначається й залежить від навколишніх умов життя, змісту й своєрідності цих умов.

Важливим структурним елементом розвитку особистості є родина, батьки. Прийнятий у родині спосіб життя, значимі для неї ідеали, цілі, цінності багато в чому визначають, як дитина зможе дослідити власну своєрідність особистості й виявити її в різноманітних життєвих ситуаціях. Тому

дитина, її проблеми є свого роду дзеркалом сім'ї і тих процесів, що відбуваються як у сім'ї, так і суспільстві.

Другим важливим елементом соціального середовища, що суттєво впливає на розвиток дитини, є педагог. Від того, як учитель зуміє організувати різні види сумісної діяльності в межах навчально-виховного процесу й при цьому допомогти дитині включитися в ці види діяльності, залежить її емоційний стан, здатність конструктивно й комфортно співпрацювати з однолітками, що визначає глибину й особливості формування особистості дитини як суб'єкта власного життя й громадянина держави.

Третім важливим елементом соціального середовища є загальна атмосфера школи, те емоційне тло, в якому перебуває дитина значний період свого життя й від якого залежить її бажання ходити до школи, опановувати нові види діяльності й брати участь у шкільному житті. Тому ми в школі звертаємо особливу увагу на створення й підтримку сприятливого психологічного клімату, за якого досягнення кожного — успіх усіх. [1]

Середня школа № 5 м. Луганська — це спеціалізована школа I–III ступенів, що має більш ніж 50-річну історію. Упродовж усього цього часу вважається новаторською, творчою, що йде в ногу з часом і відповідає запитам суспільства й держави. У школі постійно впроваджується особистісно орієнтований підхід до процесу навчання й виховання. Особливу увагу приділено розвитку творчих здібностей особистості, реалізації індивідуального підходу в навчанні й вихованні учнів, роботі з обдарованими дітьми, проблемам інтеграції й диференціації учнівського колективу.

Головна проблема школи впродовж останніх 10 років: «Формування інтелектуальної, творчої саморозвивальної особистості, її всебічний розвиток в умовах спеціалізованої школи, виховання громадянина-патріота, фізично й морально розвинутого». Стратегічною метою школи є формування

життєвої і соціальної компетентностей учнів, громадянське виховання й духовний розвиток.

Особливу увагу в роботі педагогічного колективу приділено переорієнтації методичної роботи в напрямку посилення її психолого-педагогічного змісту.

Модернізація освітнього процесу, необхідність глибоких і продуктивних реформ у структурі, змісті, формах і методах шкільної освіти, висування на перший план виховної функції освітнього процесу, чітко окреслені вимоги до учня як майбутнього громадянина суспільства виступили визначальною причиною для включення школи до науково-дослідницької роботи АПН України, у межах проекту «Психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості учнів загальноосвітніх шкіл».

Школа здобула статус експериментального навчального закладу регіонального рівня з 2004 року, а з 2007-го в школі створено інформаційно-ресурсний центр з питань координації і надання методичної допомоги загальноосвітнім навчальним закладам, що працюють у цьому проекті.

Науковий керівник експерименту — В. О. Киричук, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Українського науково-методичного центру практичної психології

й соціальної роботи, доцент кафедри психології Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України.

Підґрунтям цього проекту слугують авторські інноваційні освітні технології: комплексна психолого-педагогічна діагностика, системний якісно-описовий аналіз, психолого-педагогічне прогнозування, постановка цілей і конструювання виховних завдань, моделювання міжсуб'єктних взаємодій, модульна система планування виховного процесу. [6, 7]

Головна мета проекту — внести соціально необхідні зміни у зміст і напрямок індивідуального розвитку особистості; створити на підставі особистісно орієнтованого підходу систему виховної роботи, спрямованої на соціалізацію учнів; враховуючи потенційні можливості кожного учня, допомогти кожному виявити себе як особистість і гармонійно включитися в суспільне життя класу, школи, держави.

Пріоритетним напрямом цієї роботи є організація цілісного виховного процесу, спрямованого на особистісний розвиток кожного учня. Навчально-виховну роботу школи побудовано згідно з вимогами суспільства, з використанням технології психолого-педагогічного проектування соціального розвитку учня, що дозволяє одержати необхідну

інформацію про кожного учня й перетворити навчально-виховний процес у цілісну спроектовану педагогічну взаємодію, що дозволяє реалізувати особистісно розвивальний підхід до навчання й виховання.

Ця психолого-педагогічна технологія — цілісна методична система, що складається з трьох основних частин: діагностичної, інтеграційної й коригувальної. [6, 7]

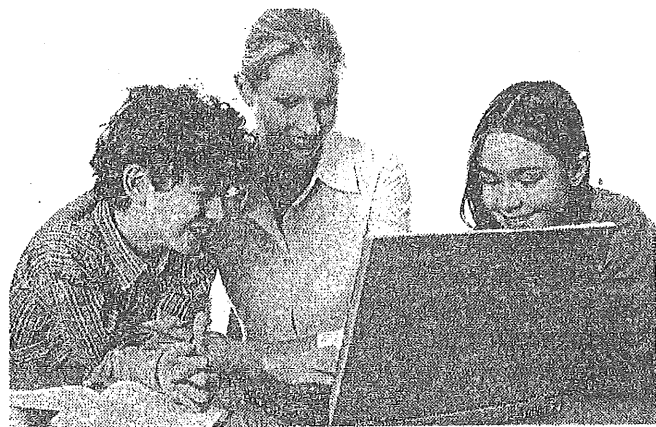
Сучасному суспільству вкрай необхідна поінформована й компетентна особистість, яка здібна приймати самостійні рішення й нести відповідальність за свої вчинки. У таких умовах сучасна педагогічна наука шукає нові ґрунтовні підходи побудови навчально-виховного процесу. Одним з них може стати синергетичний підхід.

Синергетика, у перекладі — енергія сучасної дії, являє собою новий узагальнювальний науковий підхід, що вивчає основні закони самоорганізації складних систем. [2, 3, 4]

Як зазначає більшість авторів, синергетика відіграє значну роль в освітньому процесі, і в першу чергу тому, що дозволяє сформувати в учнів цілісний погляд на світ. Пізнання світу як світу цілісного стає водночас інтелектуальною і життєвою необхідністю. [2, 3, 4]

Запити суспільства на сьогодні — це людина як система відкрита, динамічна, функціональна, творча й гармонійна. Щоби здійснити це, необхідно знайти різні способи реалізації запиту. [2, 4]

Година спілкування — це «нелінійний відкритий діалог» (поняття запропонувала Марія Блакко) з важливої життєвої проблеми, що дозволяє створити єдиний життєвий простір, у якому вчитель і учень бачать уявлювану проблему по-новому, але з різних точок зору.

Виявляючи обоюсторонню активність в атмосфері взаємодопомоги, довіри, доброзичливого й відкритого спілкування, вони починають працювати з однаковою швидкістю, жити в одному темпі і просторі життя й знаходити більш різноманітні способи й варіанти її розв'язання. При цьому взаємно збагачуючи й взаємно розвиваючи одне одного, створюючи єдину команду, зі спільними почуттями й переживаннями, що приводить до виникнення духовної єдності, яка допомагає усвідомити сприятливу психологічну атмосферу й дозволяє кожному учаснику цього спілкування максимально особистісно самовиявитися. [3, с. 64–67]

Це приводить до зміни загальної атмосфери класу, посилює психологічні зв'язки як між самими дітьми, так і між дітьми і вчителем. Допомагає розвивати їх здібності, встановлювати й підтримувати контакти, вчитися уважно слухати одне одного й орієнтуватися на обоюсторонній толерантний пошук.

Завдання вчителя на годинах спілкування — допомогти дитині пробудити цікавість до власного внутрішнього світу, до того, що відбувається в неї всередині, допомогти навчитися відстежувати, описувати й адекватно розуміти навіюваний внутрішній стан. Описувати й обговорювати виниклі враження, думки, почуття й переживання. Допомогти дитині вчитися співвідносити внутрішнє із зовнішньо виявленим і за зовнішнім розуміти внутрішнє. Опановувати гармонійні й конструктивні способи виявлення можливого внутрішнього стану. Пробуджувати цікавість до того, що почувають і як мислять інші люди. Вчити дітей ставити себе на місце іншого, розуміти й відчувати внутрішній світ іншої людини, бачити світ очима іншої людини й спокійно говорити про життя, звертати увагу на те, що існує багато різних способів вираження любові.

Проявляючи зацікавленість, тактовно вести дітей до засвоєння простої життєвої мудрості, до розуміння того, що кожен «не такий, як усі» і всі «не такі, як він», що кожна інша людина — неповторна особистість і завдання кожної людини — навчитися порозумітися з іншими і жити дружно. Важливим є навчити дитину розбиратися в собі, досліджувати внутрішню своєрідність, керувати своїм життям. Адже кожна людина приходить навчатися в житті й у житті, навчатися взаємодії з іншими людьми, оскільки саме це дає внутрішню силу й цілеспрямованість, дозволяє зрозуміти, що повага ґрунтується на конкретній поведінці й пов'язана з особистою відповідальністю за власні

вчинки й поведінку. А для цього необхідно навчитися пов'язувати почуття, емоції, щоби бути посправжньому щасливим.

Під час проведення години спілкування вчитель допомагає дітям:

- ▶ усвідомити особисту цінність;
- ▶ більш терпимо, гнучко й уважно ставитися до інших;
- ▶ уміти аналізувати й обговорювати можливу ситуацію;
- ▶ по-дослідницьки ставитися до життя;
- ▶ вчитися осмислено сприймати події і, ставлячи конкретні питання, намагатися зрозуміти суть;
- ▶ говорити іншим про те, що особисто відчуваєш і думаєш, чого бажаєш, уникаючи при цьому брехні й таємниць, навчаючись відвертості у стосунках і цінуючи правду;
- ▶ допомогти дитині усвідомити свої внутрішні цілі й бажання і зрозуміти, що спілкування — це неабияка цінність, виявлена в здібності підтримувати взаємини одне з одним;
- ▶ уміти працювати в команді, але водночас бути вільною й самостійною особистістю, яка здатна брати відповідальність за свої вчинки й приймати рішення.

Під час проведення цієї роботи звертаємо увагу на дітей, які, за показниками діагностики, потрапляють у зону ризику. Це діти з низькою самооцінкою, сором'язливі, невпевнені в собі, гіперактивні, часом з некерованою поведінкою.

Організуючи роботу з такими учнями, використовуємо інтерактивні психолого-педагогічні ігри, що дозволяють зміцнити віру дитини в себе й можливість керувати своїм життям. У таких іграх дитина вчиться довіряти до себе й інших, співробітництва, опановує можливі засоби й способи персоналізації й конструктивно розв'язує наявні протиріччя. Наприклад, це такі ігри: «Жарт із почухуванням», «Веселка», «Один і разом», «Двос з однією крейдою», «Мої сусіди», «Пінгвіни», «Мийна машина» тощо. [8].

Ці ігри дозволяють дітям усунути емоційне напруження, вчать встановлювати взаємні контакти, розвивають ініціативу, допомагають радіти перемозі й переборювати гіркоту поразки. Розвивають

допитливість і бажання бути залученими до спільної діяльності, встановлюючи й підтримуючи гармонійні, емоційно-теплі соціальні контакти.

Після закінчення гри обов'язково провести її аналіз. Відповідаючи на питання, кожен знаходить відповідь на своє особисте:

- Який настрій панував у групі?
- Як ви розуміли одне одного?
- Чи сердився хто-небудь?
- Що було найскладнішим під час гри?
- Що би наступного разу ти зробив по-іншому?
- Від чого залежить успіх у твоїй роботі й роботі всіх?
- Що тобі більше сподобалося: наполегливо мовчати чи примушувати говорити інших?
- Чим ти пишаєшся і чого боїшся? тощо.

Така форма роботи, як години спілкування, — це одна із форм психолого-педагогічного коригування. Виховний процес нагадує діалог, зокрема імпровізований, у якому спілкування «учитель — учень» включає довіря й рівноправність, важливим є і сам результат, і процес його досягнення, а учень залучений до процесу пошуку істини й відповіді на особистісні проблеми й переживання. Радісні почуття, що виникають в учнів у процесі співпраці й постійного самовдосконалення, допомагають їм побачити шлях до успіху й реалізації особистого Я, допомагають розвивати власні здібності й формувати характер. Допомога вчителя здійснюється не через повчальні бесіди, а в результаті організованого спільного пошуку, що дозволяє дитині дійти власних висновків.

Як складно було дітям на перших порах написати свої успіхи за тиждень і як багато їх, виявляється, є в кожного, якщо навчитися бачити й усвідомлювати себе успішною особистістю. Дитина починає розуміти, що, для того щоб знайти себе в цьому світі, необхідно вибрати й побудувати особистий світ цінностей, вивчити цей світ і опанувати творчі способи розв'язання життєвих проблем, відкрити світ власного Я й навчитися керувати ним. Знання, набуті в результаті пошуку, мають набагато більшу цінність. При цьому процес здобуття знань відбувається в атмосфері етичних і естетичних переживань, зіткнення думок, поглядів, позицій, пошуку істини, творчості вчителя й учнів. Тільки через особисте проникнення в наявну проблему, у світ людської культури учень зможе пізнати життя. Вічне прагнення людини до високого, радості, цінності і наповненості життя дитина розуміє через взаємодію з іншою особистістю.

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Години спілкування — це місце, де кожна дитина може висловити власне ставлення до будь-якої події чи проблеми. Решта, уважно слухаючи, намагається зрозуміти мовця й на цій підставі висловлює свою точку зору й пропонує можливі варіанти розв'язання, поведінки в назрілій проблемі чи ситуації.

Важливість години спілкування в тому, що, сидячи в колі з іншими дітьми, можна поговорити одне з одним, поділитися переживаннями, відчуттями спільності багатьох проблем, усвідомити своєрідність кожної людини й побачити розмаїтість варіантів розв'язання, вибрати найбільш оптимальний для себе. Особливо це необхідно для важких дітей, оскільки вони бачать, що є люди, яким вони потрібні, які цікавляться ними, їхнім життям, намагаються зрозуміти їх і допомогти.

Проведені години спілкування допомагають розвивати комунікативні, особистісні, інформаційні, технічні, технологічні й інші компетентності особистості. Допомагають опанувати духовну культуру й культуру здорового способу життя, розвивають культуру мислення і самостійність, формують внутрішню впевненість і відповідальність за свої дії і вчинки. Дозволяють якісно проектувати особистісне зростання учня, допомагаючи йому суттєво розвиватися. Учень не тільки здобуває необхідні знання, але й учитися ними користуватися в житті, засвоює загальнолюдські й національні цінності й формує власну світоглядну позицію і життєвий ідеал. Усвідомлено виявляючи власну соціальну й громадянську позицію школяра, вчиться поважати інших і бачити сенс і цінність життя.

Звичайно, розв'язати поставлені задачі — справа нелегка. Поєднати набуті учнями знання й уміння жити в колективі й розвиватися як особистість — це складно і вимагає від учителя постійної праці, найперше над собою, і засвоєння необхідних знань і вмінь для надання допомоги в особистісному зростанні кожного учня.

Крім передачі знань, школа повинна готувати дітей до самостійного життя. Це завдання ми розглядаємо як одне з найважливіших. Школа, на наш погляд, у сучасних умовах повинна показувати й вчити дітей жити відповідально, розвивати в собі самостійність і незалежність. Учити дітей любити й творити, бути добрими й здатними мужньо розв'язувати проблеми, що стосуються кожного з них і країни в цілому, щоб вони відчували свою

причетність до життя на чудовій планеті Земля, знали й розуміли, що їхнє майбутнє в їхніх руках.

Використання технології психолого-педагогічного проектування соціального розвитку учня і принципів синергетики в павчально-виховному процесі дозволяють школі готувати випускників, здібних адаптуватися у мінливих життєвих умовах і самостійно здобувати знання, при цьому вміло ними користуватися на практиці, критично й творчо мислити, грамотно працювати з інформацією, бачити проблеми і знаходити шляхи їх раціонального розв'язання. Бути здібними на нові ідеї, працювати в команді. Бути комунікабельними, уникати конфліктів і вміло виходити з них. Самостійно працювати над розвитком особистої моралі, власним інтелектом і рівнем культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акименко О. О. Особливості роботи шкільного психолога з батьками // Шкільному психологу. Усе для роботи. — 2011. — № 1(25). — С. 29–31.
2. Фрейман Г. Синергетичний підхід щодо організації діяльності загальноосвітнього навчального закладу // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2011. — № 1. — С. 57–63.
3. Блажко М. Синергетичні підходи в методиці викладання української мови // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2011. — № 1. — С. 64–67.
4. Олійник Ю. Синергетичний підхід до суспільно-політичних предметів // Директор школи. Україна. — 2010. — № 7–8. — С. 9–21.
5. Шевандрич Н. И. Социальная психология в образовании : учеб. пособие. Ч. 1 : Концептуальные и прикладные основы социальной психологии. — М. : ВЛАДОС, 1995. — 544 с. : илл. — С. 191.
6. Киричук В. О., Уліцька О. М. Рекомендації до навчально-методичного посібника «Система роботи класного керівника з учнівським колективом» на засадах психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку. — Миколаїв : Інформаційно-видавниче підприємство «Степ-інфо», 2003. — 60 с.
7. Киричук В. О., Романова Л. М. Система роботи класного керівника з учнівським колективом на засадах психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку. Психолого-педагогічна діагностика, аналіз, моделювання, програмування корекційно-виховного процесу. — Х. : Веста : Вид. «Ранок», 2002. — 128 с.
8. Фопель К. Как научить детей сотрудничать? Психологические игры и упражнения : практич. пособие для педагогов и шк. психологов : в 4 т. — М. : Генезис, 1998. — 160 с.